

Ivan Teodorović
Goran Buturac*

UDK 330.341.42:339.94(497.5)
JEL Classification O33, L52
Izvorni znanstveni rad

PERSPEKTIVE INDUSTRIJSKE PROIZVODNJE U HRVATSKOJ I INTRAINDUSTRISKA RAZMJENA

Hrvatsko gospodarstvo u tranziciji obilježavaju procesi privatizacije, liberalizacije i deindustrijalizacije. Strukturne promjene industrijske proizvodnje u tijeku tranzicije morale su omogućiti pomake prema ostvarivanju viših razina dodane vrijednosti. U tome su znatno veća očekivanja bila od izravnih stranih ulaganja koja su u konačnici završila u uslužnome sektoru i bila su usmjerena na preuzimanje monopolskih i oligopolskih pozicija na tržištu. Strukturne su promjene industrijske proizvodnje u Hrvatskoj obilježene značajnim padom tekstilne industrije koja je na samome početku tranzicijskoga procesa bila najznačajnija sastavnica ukupnog izvoza. Također, pad je proizvodnje zamjetan i kod industrijskih sektora s većim sadržajem dodane vrijednosti. Usporedno s gubitkom komparativnih prednosti kod većine je industrijskih sektora došlo do pada specijalizacije u intraindustrijskoj razmjeni. Upravo se ona pokazala ključnim čimbenikom uspješnoga restrukturiranja industrijske proizvodnje kod najrazvijenijih tranzicijskih zemalja. Snažniji razvitak industrijske proizvodnje moguće je osigurati djelovanjem na ključne čimbenike proizvodnosti i konkurentnosti. To se prije svega odnosi na tržišne reforme kojima se stimuliraju investicije, razina konkurencije, sposobnost usvajanja inovacija povećanim ulaganjima u razvojna istraživanja i u ljudski kapital i na primjenu novih tehnologija. Potrebne institucionalne promjene morale bi više pratiti potrebe jačanja konkurentne sposobnosti industrijskih poduzeća na domaćem i na međunarodnome tržištu.

Ključne riječi: industrijska proizvodnja, tranzicija, intraindustrijska razmjena, komparativne prednosti

* I. Teodorović, dr. sc., znanstveni savjetnik (iteodorovic@eizg.hr) i G. Buturac, dr. sc., znanstveni suradnik (gbuturac@eizg.hr), obojica u Ekonomskom institutu, Zagreb. Rad primljen u uredništvo: 20. 09. 2006. Ovaj je rad bio predstavljen na 14. savjetovanju Hrvatskoga društva ekonomista (HDE) u Opatiji, 15.-17. 11. 2006. i objavljen u zborniku radova "Ekonomska politika Hrvatske u 2007."

1. Uvod

Cilj je rada dobiti spoznaje o perspektivama razvitka industrijske proizvodnje u Hrvatskoj. U radu se propituju uloga i značaj koncepta razvitka intraindustrijske razmjene koja se pokazala značajnim čimbenikom gospodarskoga razvitka najuspješnijih tranzicijskih zemalja srednje i istočne Europe. Usporedno s procesom strukturnih reformi dolazi i do promjene u komparativnim prednostima u međunarodnoj razmjeni. Hrvatska se nalazi pred izazovom aktivnoga uključivanja u europske integracijske procese. Jedan je od značajnih čimbenika uspješnoga integriranja i takmičenja na međunarodnom tržištu izgradnja tržišnoga i izvozno orijentiranoga gospodarstva. Otvorenost gospodarstva, ubrzavanje integracijskih procesa pojačanom međunarodnom razmjenom s razvijenim zemljama dovode do akumulacije znanja i kapitala i olakšavaju tehnološki transfer, a to rezultira većim stopama gospodarskoga rasta. U tijeku globalizacijskih i integracijskih procesa multinacionalne korporacije pristupaju organizaciji proizvodnih procesa tako da pojedine dijelove proizvodnje obavljaju posebna poduzeća. Preuzimanjem poduzeća, odnosno, izravnim stranim ulaganjima odvija se integracija u proizvodne lance velikih multinacionalnih korporacija. Takav je način integriranja na međunarodno tržište rezultirao uspješnim restrukturiranjem industrijskih poduzeća u najrazvijenijim tranzicijskim zemljama (Buturac, Lovrinčević, Teodorović, 2004.).

U analizi promjene strukture industrijske proizvodnje, specijalizacije u intraindustrijskoj razmjeni i komparativnih prednosti koristi se pokazateljima entropije, otvorenosti, komparativnih prednosti, specijalizacije u intraindustrijskoj razmjeni i marginalne intraindustrijske razmjene.

Rad se sastoji od šest dijelova. Nakon uvoda, u drugome je dijelu prikazan kratak metodološki okvir. U trećem se dijelu analizira industrijska politika EU, a u četvrtome se istražuju strukturne promjene i problemi razvitka industrijske proizvodnje u Hrvatskoj. Peti se dio rada odnosi na empirijsku analizu specijalizacije u intraindustrijskoj razmjeni i komparativnih prednosti. Na kraju rada iznose se zaključna razmatranja.

2. Metodologija

U empirijskoj analizi promjene specijalizacije u intraindustrijskoj razmjeni i komparativnih prednosti koristi se sljedećim pokazateljima:

- indeks entropije u svrhu analize disperzije i koncentracije;
- RCA pokazatelj za analizu komparativnih prednosti;

- GL indeks za analizu specijalizacije u intraindustrijskoj razmjeni;
- Brühlhartov pokazatelj za analizu marginalne intraindustrijske razmjene.

Disperzija i koncentracija robne razmjene industrije analizirana je uz pomoć empirijskih izračuna TEI pokazatelja ("Trade Entropy Index"). Izračunava se prema slijedećoj formuli:

$$I_{xi} = \sum_j b_{ij} \ln \left(\frac{1}{b_{ij}} \right)$$

pri čemu vrijedi: $0 < b_{ij} < 1$; $\sum_j b_{ij} = 1$

Udio izvoza industrijskoga sektora i u ukupnome izvozu j označen je b_{ij} . Isto vrijedi i za uvoz.

Komparativne prednosti analizirane su primjenom RCA pokazatelja. Razvio ga je godine 1965. Balassa. Izračunava se prema formuli:

$$RCA = \ln \left[\frac{X_i}{M_i} \right] \times \left(\frac{\sum_{i=1}^n X_i}{\sum_{i=1}^n M_i} \right) \times 100$$

pri čemu X predstavlja vrijednost izvoza dobara, a M je oznaka za vrijednost uvoza. Indeks i označuje industrijski sektor.

Pozitivne vrijednosti RCA pokazatelja za pojedini industrijski sektor ukazuju da zemlja ima izražene komparativne prednosti u proizvodnji i u razmjeni toga sektora. Obrnuto, negativan predznak RCA pokazatelja upućuje da zemlja nema komparativnih prednosti.¹

Za analizu razine specijalizacije u intraindustrijskoj razmjeni koriste se agregirani GL indeks i GL indeks po industrijskim sektorima. Metodologiju su izračuna GL indeksa razvili i primijenili Grubel i Lloyd (1975.).

Agregirani se GL indeks izračunava prema formuli:

$$GL = 1 - \frac{|x - m|}{x + m}$$

¹ U analizi strukture robne razmjene tranzicijskih zemalja, o uporabi RCA pokazatelja, pogledati, npr., u (Djankov, Hoekman, 1997.), (Kaminski, Ng, 2001.), (Yilmaz, 2003.), (Gligorov, Vidović, 2004.).

pri čemu je: GL = Grubel-Lloyd-ov indeks, x = vrijednost izvoza roba sektora, m = vrijednost uvoza roba sektora.

GL indeks po industrijskim sektorima izračunava se na slijedeći način:

$$GL_i = \frac{\sum_{i=1}^n (X_i + M_i) - \sum_{i=1}^n |X_i - M_i|}{\sum_{i=1}^n (X_i + M_i)}$$

GL_i je vrijednost Grubel-Lloydovog indeksa za sektor industrije i . X predstavlja vrijednost izvoza, a M vrijednost uvoza. Indeks se kreće u rasponu od 0 do 1. Veća vrijednost indeksa ukazuje na veću razinu specijalizacije u intraindustrijskoj razmjeni.

Marginalna intraindustrijska razmjena analizirana je primjenom Brühlhartovog pokazatelja. Izračunava se prema formuli:

$$B = 1 - \left| \frac{\Delta X - \Delta M}{|\Delta X| + |\Delta M|} \right|$$

pri čemu je ΔX promjena izvoza, a ΔM promjena uvoza.

Vrijednost indeksa kreće se u rasponu od 0 do 1. Ako je indeks jednak 0, cjelokupan se rast ukupne razmjene odnosio na interindustrijsku razmjenu. Obrnuto, vrijednost indeksa jednaka 1 upućuje da je cjelokupan rast ukupne razmjene bio vezan uz rast intraindustrijske razmjene. Dakle, što je vrijednost Brühlhartovog indeksa bliža 1, veći se dio rasta ukupne razmjene odnosi na intraindustrijsku razmjenu.

3. Industrijska politika EU

Industrija još uvijek čini jednu od glavnih poluga rasta gotovo svake ekonomije, a njezin razvitak gledano kroz tradicionalnu teorijsku osnovu čine:

- porast akumulacije fizičkoga kapitala i znanja;
- pomak rada i kapitala prema sektorima, gdje je njihovo korištenje učinkovitije i koji su praćeni iznadprosječnim rastom potražnje;
- diversifikacija ekonomske strukture koja utječe na manju razinu izloženosti promjenama uvjeta trgovanja i pomacima potražnje;
- diversifikacija uz naglašenu specijalizaciju na način da se ostvaruju komparativne i konkurentske prednosti.

Sposobnost prilagodbi tako da se omogući ekspanzija izvoza i otklanjanje uskih grla, posebno je značajna sa stajališta ostvarivanja neprekidnoga rasta. Dosadašnje teorijske spoznaje i empirijske potvrde idu u smjeru podrške otvorenim politikama međunarodne razmjene.

Sve veća otvorenost nacionalnih ekonomija koja je obilježje globalizacije nameće nove izazove razvitku. Mobilnost proizvodnje obilježena je razinom globalne konkurentnosti i potrebom za stalnim strateškim repozicioniranjem.

U svjetlu takvih promjena EU je slijedom svoje strategije industrijskoga razvitka definirala industrijsku politiku kojoj je cilj strukturnim prilagodbama i aktivnim restrukturiranjem osigurati vodeću poziciju u globalnim razmjerima (Commission of the European Communities, COM 2003). To je posebno naglašeno u Lisabonskoj strategiji. Ipak, uočava se da ciljevi postavljeni za desetogodišnje razdoblje o sustizanju glavnih konkurenata (SAD i Japan) neće u potpunosti biti ostvareni.

Sadašnji zajednički stavovi u okviru EU potvrđuju osnovna opredjeljenja iz industrijske strategije, ali se veća pozornost posvećuje industrijskoj politici i praćenju njezine realizacije.

Osnovna je svrha provedba strukturnih prilagodbi kojima bi se omogućio porast konkurentnosti industrije. Mjerama ekonomske politike pokušava se povećati proizvodnost rada kao osnovnoga čimbenika konkurentnosti. Prostor za to vidi se u mjerama povećanja razine ljudskoga kapitala i istraživačko-razvojnoj djelatnosti kao ključnim elementima povećanja razine dodane vrijednosti europske industrije.

Novi se pristup industrijskoj politici očituje u cjelovitom pristupu unapređenju konkurentnosti, umjesto parcijalnih pristupa. Pritom se sagledaju mjere utjecaja na ključne čimbenike proizvodnosti, kao što su tržišne reforme kojima se stimuliraju investiranje, razina konkurencije, sposobnost usvajanja inovacija povećanim ulaganjima u razvojna istraživanja i u ljudski kapital, uvođenje veće fleksibilnosti na tržištu rada, unapređivanje kapaciteta prihvaćanja novih tehnologija posebno novih informatičkih tehnologija i sličnog. Nužne institucionalne promjene morale bi više pratiti potrebe jačanja konkurentne sposobnosti, a to se posebno odnosi na opasnost odljeva razvojno-istraživačkih aktivnosti poglavito prema SAD.

Proces deindustrijalizacije u EU tek se djelomično podudara s definicijom ovoga pojma. Industrija EU uspjela se dobrim dijelom repozicionirati tako da je proces restrukturiranja omogućio napuštanje velikoga dijela radno intenzivnih aktivnosti u prilog onima s većom razinom dodane vrijednosti. Trošak tih prilagodbi odrazio se na zaposlenost, odnosno na porast nezaposlenosti, pri čemu nisko kvalificirana radna snaga ostaje po svemu sudeći trajnim gubitnikom.

Industrijska politika koja se po svojoj prirodi oslanja na horizontalne mjere podrške doživljava kontinuirane prilagodbe. Od koncepcije cjelovitoga obuhvata

ne odstupa se, ali se unutar toga definiraju specifične mjere prema određenim sektorima i granama. Industrijska politika EU uzima u obzir konkurentnu situaciju pojedinih sektora i djelatnosti. U tome smislu predlažu se odgovarajuće mjere aktivne politike. Tako je, primjerice, od početka godine 2000. usvojen niz prijedloga za potporu farmaceutske industriji, industriji zrakoplova i aeronautike, brodogradnji i još nekima. Razmatraju se i provode specifični programi prilagodbe tradicionalnih industrijskih grana. Konkurentna sposobnost i izvozna ekspanzija sagleda se u jačanju industrijske osnove zasnovana na znanju i na novim tehnologijama kao osnovicom izvozne ekspanzije i kompenzacije za uvoz tradicionalnih industrijskih proizvoda, u tome EU iskazuje rastuću pozitivnu bilancu. Kao nova pojava sve je izraženiji udio usluga unutar industrijskih sektora i grana, odražavajući time komponentu izvoza znanja.

Već je napomenuto da se zacrtana dinamika ostvarivanja ciljeva iz Lisabonske deklaracije neće ostvariti. Problem je u sporim strukturnim prilagodbama u nekima od vodećih ekonomija EU popraćenima i dvojbama vezanima uz globalizaciju. U dosadašnjim strukturnim prilagodbama sve više postoji problem nezaposlenosti, ponajprije radne snage s nižom kvalifikacijskom spremom, a koji za mnoge zemlje postaje konstantna briga, ali i politički problem. Uz primjereni rast na mezo- i makro-razini, ekonomija EU u cjelini ne raste dovoljno brzo da bi riješila probleme diferencijacije radno aktivnog stanovništva i brže izmjene postojeće gospodarske strukture.

U okviru EU razvijene zemlje stare Europe iskazuju polarizaciju u promjenama strukture prerađivačke industrije. Stare, relativno radno intenzivne industrijske djelatnosti premještaju se prema regijama dostupnijih resursa i jeftinije radne snage, a u takvim industrijama EU postaje neto uvoznik. Sa druge strane, industrije s visokim sadržajem dodane vrijednosti zasnovane na razvojno-istraživačkoj djelatnosti, odnosno na inovacijama, razvijaju se ubrzano pod utjecajem globalizacije. Ubrzani rast novih ekonomija stvara potražnju za opremom i transferom znanja. Takve tendencije prate odgovarajući transferi kapitala, pa se one odražavaju u novoj strukturi međunarodne razmjene.

U tome su nove članice EU u specifičnom tranzicijskom procesu. Ostvarivši ključne gospodarske reforme i poslovno poticajno okruženje, one su postale značajni neto primaoci stranih izravnih ulaganja koja su ubrzala strukturne promjene gospodarstva. Nadoknađeni su padovi razina proizvodnje iz prvih godina tranzicije, osobito u području prerađivačke industrije. Takav je razvitak osnažio razine intra- i interindustrijske razmjene. Pozitivna makroekonomska kretanja i poglavito rast proizvodnosti rada otvaraju latentan pritisak na cijenu rada u tim zemljama. Radno intenzivni sektori gube prijašnje pozicije pod utjecajem globalizacije. To se posebno odnosi na industriju tekstila i odjeće. Supstitucija je na razini značajnijeg razvitka djelatnosti s višim razinama dodane vrijednosti i s jačim razvitkom uslužnog sektora. Hrvatska je u tome specifičan slučaj kod koje-

ga nisu ostvarena prvotna očekivanja (Vojnić, 2000., Vojnić, 2003.). To se osobito odnosi na razvitak industrije.

4. Strukturne promjene i problemi razvitka industrijske proizvodnje u Hrvatskoj

Hrvatska načelno slijedi trend većine zemalja u tranziciji, onih kod kojih se slijedom strukturnih prilagodbi dogodio proces deindustrijalizacije. Struktura gospodarstva mijenja se u smjeru usluga. Značajno je smanjen udio industrije i poljoprivrede u ukupnoj bruto dodanoj vrijednosti (tablica 1.). Istovremeno, zamjetan je rast sektora financijskoga posredovanja i javne uprave, odnosno, uslužnoga sektora.

Tablica 1.

PROIZVODNA STRUKTURA BDP U RAZDOBLJU IZMEĐU GODINA 1995.-2004.

	Poljoprivreda	Industrija	Građevinarstvo	Trgovina	Hoteli i restorani	Prijevoz	Financijsko posredovanje	Javna uprava	UFPIN	BDV
1995.	10,7	28,4	5,9	12	2,6	9,9	14,9	18,4	-2,8	100
1996.	10,3	26,5	6,8	12,6	3,1	9,1	15,1	19,7	-3,2	100
1997.	9,6	26,9	7,4	12,9	3,2	9	14,6	20,2	-3,8	100
1998.	9,8	26,2	7	12,4	3,2	8,8	14,8	22,6	-4,7	100
1999.	10	25,5	5,5	10,3	3,1	9	15,5	24,7	-3,7	100
2000.	9,1	25,5	4,8	10,6	3,4	10	15,3	24,5	-3,2	100
2001.	9,3	25,2	5,1	11,9	3,5	10,3	15,8	22,4	-3,6	100
2002.	8,9	24,1	5,8	12,6	3,6	10,8	16,7	21,6	-4	100
2003.	8,4	23,1	6,8	12,6	3,8	11,2	17,3	21	-4,3	100
2004.	8,2	23,2	6,9	12,5	3,7	11,3	17,6	20,9	-4,4	100

Izvor: Državni zavod za statistiku

Strukturne promjene za vrijeme tranzicije morale su omogućiti pomake prema ostvarivanju viših razina dodane vrijednosti. Time bi u konačnici bio postignut učinak bolje alokacije resursa i njihovo puno korištenje. Uz očekivani razvitak uslužnoga sektora u industrijskome razvitku, moglo bi se očekivati otvaranje procesa reindustrijalizacije. U tome su znatno veća očekivanja bila od izravnih stranih ulaganja. Statistike, međutim, ne potvrđuju takva očekivanja.

Godišnji indeksi fizičkog obujma industrijske proizvodnje ukazuju na porast ukupne proizvodnje u razdoblju 1993.-2004. od 38,1% (tablica 2.). Od ukupno 22 sektora prerađivačke industrije kod 8 je zabilježen pad proizvodnje, a kod 14 porast. Sama kretanja ukupne industrijske proizvodnje značajnim su dijelom uvjetovana trendovima u Proizvodnji hrane i pića, u Izdavačkoj i tiskarskoj djelatnosti, i u Proizvodnji kemikalija i kemijskih proizvoda koje zauzimaju najveće udjele u ukupnoj bruto dodanoj vrijednosti industrije. Posebno se zanimljivim čini ukazati na značajan pad proizvodnje kod proizvodnih sektora s većim sadržajem dodane vrijednosti. To su: Proizvodnja uredskih strojeva i računala, Proizvodnja radiotelevizijskih i komunikacijskih aparata, Proizvodnja medicinskih, preciznih i optičkih instrumenata.

Tablica 2.

**GODIŠNJI INDEKSI FIZIČKOG OBUJMA
INDUSTRIJSKE PROIZVODNJE**

<i>Sektori industrije prema NKD</i>	$\frac{2004.}{1993.} \times 100$
UKUPNO INDUSTRIJA	138,1
C RUDARSTVO I VAĐENJE	115,7
D PRERAĐIVAČKA INDUSTRIJA	131,9
15 Proizvodnja hrane i pića	112,4
16 Proizvodnja duhanskih proizvoda	132,6
17 Proizvodnja tekstila	87,1
18 Proizvodnja odjeće	49,5
19 Štavljenje i obrada kože	54,4
20 Prerada drva	123,8
21 Proizvodnja celuloze, papira i proizvoda od papira	158,5
22 Izdavačka i tiskarska djelatnost	308,7
23 Proizvodnja koksa, naftnih derivata i nuklearnog goriva	91,0
24 Proizvodnja kemikalija i kemijskih proizvoda	99,6
25 Proizvodnja proizvoda od gume i plastike	131,6
26 Proizvodnja ostalih nemetalnih mineralnih proizvoda	165,7
27 Proizvodnja metala	149,5
28 Proizvodnja proizvoda od metala, osim strojeva i opreme	194,4
29 Proizvodnja strojeva i uređaja	166,8
30 Proizvodnja uredskih strojeva i računala	27,9
31 Proizvodnja električnih strojeva i aparata	157,2

32 Proizvodnja radiotelevizijskih i komunikacijskih aparata	69,1
33 Proizvodnja medicinskih, preciznih i optičkih instrumenata	81,5
34 Proizvodnja motornih vozila, prikolica i poluprikolica	263,5
35 Proizvodnja ostalih prijevoznih sredstava	232,2
36 Proizvodnja namještaja, ostala prerađivačka industrija	160,9
E OPSKRBA EL. ENERGIJOM, PLINOM I VODOM	197,9

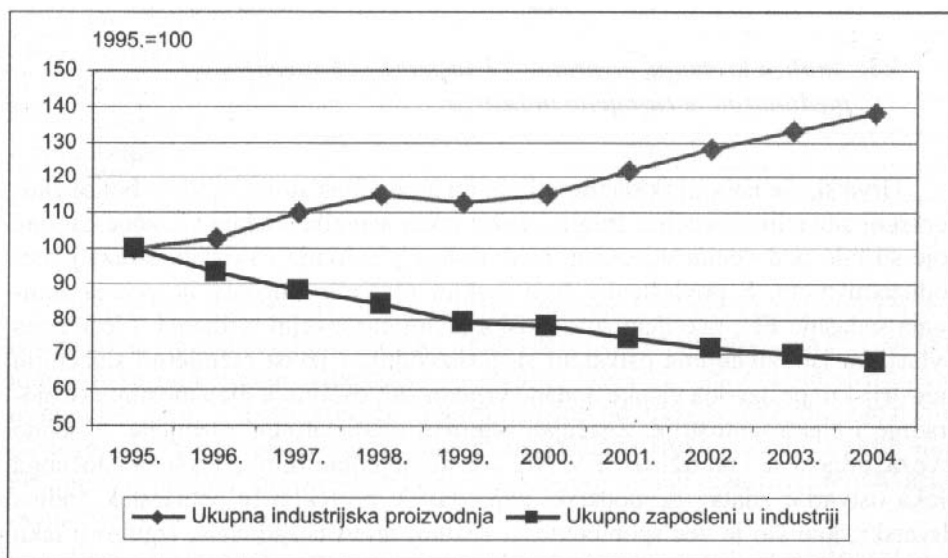
Izvor: Državni zavod za statistiku

Tradicionalne izvozne djelatnosti, kao što su Proizvodnja tekstila, Proizvodnja odjeće i Štavljenje i obrada kože, također su ostvarile značajan pad proizvodnje. Takva su kretanja rezultirala promjenama strukture industrijske proizvodnje u Hrvatskoj u korist sektora s manjim sadržajem dodane vrijednosti.

Razina je proizvodnosti rada industrijskoga sektora samo prividno rasla. Naime, takav se trend može više pripisati značajnom padu zaposlenosti u industriji, nego rastu proizvodnje (slika 1.). Tako je broj zaposlenih u industriji godine 2004. bio za gotovo jednu trećinu manji u odnosu na godinu 1995. Najveći je pad zabilježen u tekstilnoj industriji, u proizvodnji obuće i strojogradnji.

Slika 1.

INDUSTRIJSKA PROIZVODNJA I BROJ ZAPOSLENIH

Izvor: Državni zavod za statistiku

Neki od osnovnih uzroka velikih ekonomskih teškoća bili su rat u Hrvatskoj i u široj regiji i kao posljedica prekid poslovnih veza sa zemljama bivše Jugoslavije. Politička i sigurnosna nestabilnost imala je za posljedicu nesklonost razvijanju poslovnih i investicijskih veza sa Hrvatskom. Osim toga, tranzicijski je trošak prijelaza na potpuno tržišno gospodarstvo dodatno usporio ekonomski razvitak.

Paradigma industrijskoga razvitka u Hrvatskoj jest da se industrijska struktura u tijeku strukturnih prilagodbi odvijala pretežno u okviru pasivne prilagodbe s deindustrijalizacijom koja je dovela pod upitnik učinkovitost cijeloga procesa. Umjesto ubrzanoga razvitka zasnovanoga na ekspanziji izvoza, a što je primjereno manjoj zemlji sa srednjom razinom razvijenosti, cjelokupan je rast na razini koja konvergenciju prema EU iz sadašnje perspektive čini tek dugoročno ostvarivim ciljem. Činjenica je da je upitna razina specijalizacije i s njom povezana izvozna orijentiranost. Efikasnije korištenje resursa nije ostvareno zbog, u najmanju ruku, slabe razine iskorištenosti kapaciteta i zbog visoke stope nezaposlenosti, odnosno, pomacima prema ostvarivanju viših razina dodanih vrijednosti. Više uvida u neka od ključnih pitanja strukturnih prilagodbi i konkurentnosti industrije daje empirijska analiza u nastavku.

5. Empirijska analiza intraindustrijske razmjene i komparativnih prednosti

5.1. Analiza kretanja, otvorenosti i disperzije i koncentracije međunarodne razmjene industrije

Hrvatska je na kraju osamdesetih godina prošloga stoljeća bila u boljoj ekonomskoj situaciji od većine drugih tranzicijskih zemalja srednje i istočne Europe koje su bile pod većim utjecajem centralnoga planiranja i sa slabije razvijenim poduzetništvom. S povlaštenim trgovinskim režimom Jugoslavije prema zemljama sadašnje EU, razvijeni su odnosi s jakim europskim tvrtkama. Licencama i vlastitim istraživanjima ostvareni su proizvodnja i izvoz razmjerno složenijih industrijskih proizvoda visoke dodane vrijednosti, osobito u djelatnostima strojogradnje i elektroindustrije. Značajan segment međunarodne razmjene, posebno izvoza, odnosi se i na tržište SEV. No, dok su pojedine zemlje bivšega Istočnoga bloka ostvarile znatan gospodarski napredak, u proteklih je petnaestak godina Hrvatska, kao što je već spomenuto, u znatnoj mjeri nazadovala, izgubivši tako početnu prednost pred većinom tranzicijskih zemalja (Godišnje izvješće o konkurentnosti Hrvatske, 2002.).

Nakon pada bivšega Istočnoga bloka, razina integracija zemalja srednje i istočne Europe u gospodarstvo EU koje su nakon toga uslijedile vjerojatno se najbolje mogla pratiti analizirajući dinamiku u međunarodnoj razmjeni. Sporazumima o pridruživanju sredinom devedesetih godina 20. stoljeća, liberaliziran je trgovinski režim između tih zemalja, što je stvorilo prilike za snažan rast međunarodne razmjene. Tranzicijske zemlje koje su bile najbrže i najuspješnije u provođenju reformi istovremeno su i najbolje uspijevale iskoristiti novonastale prilike za ekspanziju razmjene.

Analizirajući strukturu međunarodne robne razmjene u Hrvatskoj prema Nacionalnoj klasifikaciji djelatnosti, može se ustvrditi da prerađivačka industrija u godini 2004. ima daleko najveći udio u ukupnoj razmjeni u odnosu na ostale djelatnosti (tablica 3.).

Tablica 3.

STRUKTURA IZVOZA I UVOZA PROIZVODA
 PREMA DJELATNOSTIMA U GODINI 2004.

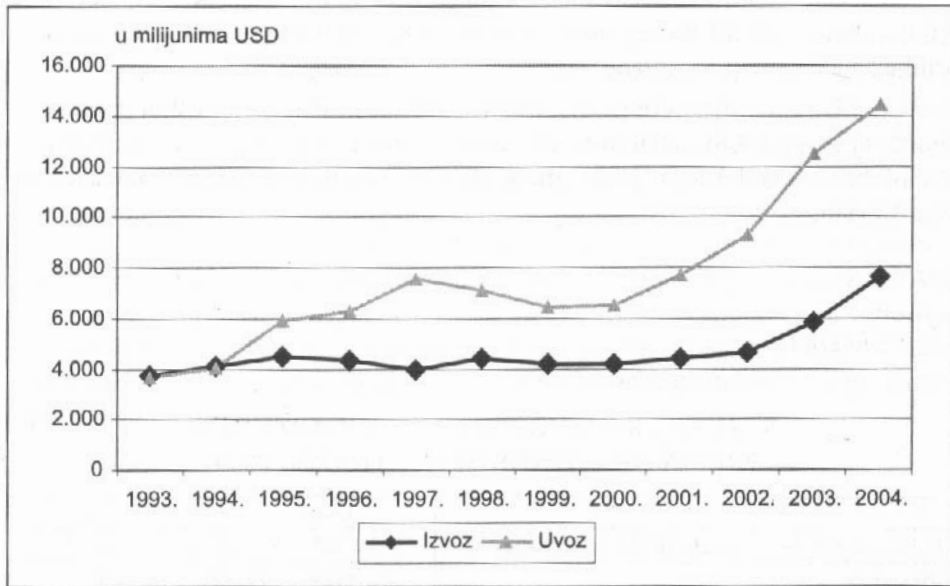
	Izvoz	Uvoz
Poljoprivreda, lov i šumarstvo	1,4	2,6
Ribarstvo	0,8	0,0
Rudarstvo i vađenje	2,0	9,0
Prerađivačka industrija	95,1	87,0
Opskrba el. energijom, plinom i vodom	0,7	1,0
Poslovanje nekretninama	0,0	0,2
Ostale djelatnosti	0,1	0,2
Ukupno	100,0	100,0

Izvor: Državni zavod za statistiku.

Pritom je udio prerađivačke industrije u ukupnom robnom izvozu 95,1%, a u uvozu 87%. Neznatan udio u ukupnoj robnoj razmjeni imaju preostala dva sektora industrijske proizvodnje: Rudarstvo i vađenje i Opskrba električnom energijom, plinom i vodom. Njihovi se udjeli kreću u rasponu od 0,5% do 2%. Stoga je u empirijskoj analizi poseban naglasak stavljen na analizu uzroka i trendova nastajanja promjena u strukturi proizvodnje i u međunarodnoj robnoj razmjeni prerađivačke industrije.

Kretanje izvoza i uvoza proizvoda prerađivačke industrije u Hrvatskoj u razdoblju od godine 1993. do 2004. prikazani su na slici 2.

Slika 2.

KRETANJE IZVOZA I UVOZA PROIZVODA PRERAĐIVAČKE
INDUSTRIJE U RAZDOBLJU OD GODINE 1993. DO 2004.

Izvor: Državni zavod za statistiku.

Raspad bivše Jugoslavije, politika tečaja i značajna liberalizacija domaćega tržišta značajnim dijelom uvjetuju ekspanziju uvoza industrijskih proizvoda u promatranome razdoblju. Pritom je uvoz industrijskih proizvoda povećan oko 4 puta. Izvoz, međutim, stagnira sve do godine 2001., nakon čega dolazi do određenih pozitivnih pomaka koji su rezultat prije svega pojačane razmjene s bivšim jugoslavenskim republikama. Istovremeno izvoz industrijskih proizvoda na tržište EU stagnira. Stagnacija robnoga izvoza još je izraženija kada se iz strukture izvoza posebno izdvoji segment izvoza brodogradnje. Udio izvoza brodogradnje u strukturi izvoza industrije raste od godine 1997. Ipak, taj je porast dovoljan tek da razinu ukupnoga izvoza industrije održava na stagnantnoj razini, koja se u razdoblju 1994.-2002. godine kretala u rasponu od 4-4,7 milijardi USD. To ukazuje na moguću zaključak da nije znatnije povećan izvoz ostalih industrijskih sektora.

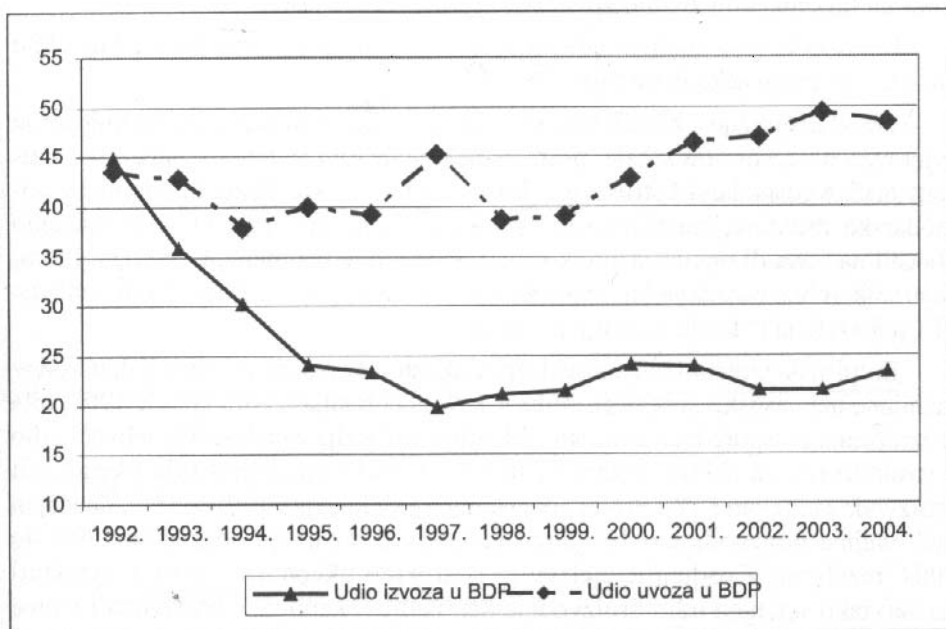
Razdoblje tranzicije obilježavaju procesi ubrzanoga otvaranja i integriranja. Zbog relativno maloga domaćega tržišta i zbog ograničene raspoloživosti

prirodnih resursa, usmjerenost na međunarodnu razmjenu ima neupitnu važnost za Hrvatsku. U uvodnom dijelu ove analize prikazuje se razina otvorenosti gospodarstva. Pokazatelj otvorenosti predstavlja jedan od indikatora razine integriranosti na međunarodno tržište. Što je gospodarstvo otvorenije, veće su koristi od međunarodne razmjene, no veća je i izloženost utjecajima i kretanjima na međunarodnome tržištu. Iako postoje brojni indikatori, jedan od najčešće korištenih zbog jednostavnosti, dostupnosti i usporedivosti jest udio ukupne robe razmjene u BDP.

Na slici 3. prikazano je kretanje otvorenosti mjereno udjelom robnoga izvoza i uvoza u BDP.

Slika 3.

KRETANJE POKAZATELJA OTVORENOSTI MEĐUNARODNE RAZMJENE HRVATSKE

Izvor: izračun autora.

Iz slike 3. zapaža se rast otvorenosti hrvatskoga gospodarstva, započet u drugoj polovici devedesetih godina 20. stoljeća. To je rezultat rasta udjela robnoga uvoza u BDP. Istovremeno je udio izvoza padao do godine 1997., a potom je stagnirao.

Za razliku od zemalja srednje i istočne Europe, koje su postajale otvorenije s napretkom tranzicije, u Hrvatskoj se događalo suprotno, pa je otvorenost gospodarstva padala sve do sredine spomenutih devedesetih godina. Porast otvorenosti započeo je tek na kraju devedesetih godina, razdobljem snažnije trgovinske liberalizacije. Unatoč tomu, valja uzeti u obzir normativni aspekt otvorenosti i napomenuti da su procesi liberalizacije i otvaranja tržišta bili izraženi već od početka tranzicijskoga procesa. Opadanje otvorenosti u prvim godinama nakon osamostaljivanja uglavnom je bilo uvjetovano smanjivanjem razmjene s bivšim jugoslavenskim republikama, a razmjena s ostatkom svijeta, mjerena kao udio u BDP, stagnirala je također. Hrvatski je pokazatelj otvorenosti u međunarodnoj razmjeni na kraju devedesetih bio značajno manji u odnosu na tranzicijske zemlje srednje i istočne Europe koje su pristupile EU. Tu je iznimka Poljska, koja je velika, pa je stoga i relativno slabiji utjecaj međunarodne razmjene. Budući da na otvorenost utječu veličina zemlje, njezin zemljopisni položaj, prometna infrastruktura, granični režimi i niz drugih čimbenika utjecaj kojih nije moguće egzaktno utvrditi, teško je jasno reći je li Hrvatska manje otvorena za međunarodnu razmjenu od tih zemalja. Naravno, valja imati u vidu da je za Hrvatsku značajan izvoz usluga u obliku turizma, koji znatno povećava njezinu otvorenost.

U nastavku rada analizirane su disperzija i koncentracija međunarodne robne razmjene prerađivačke industrije.

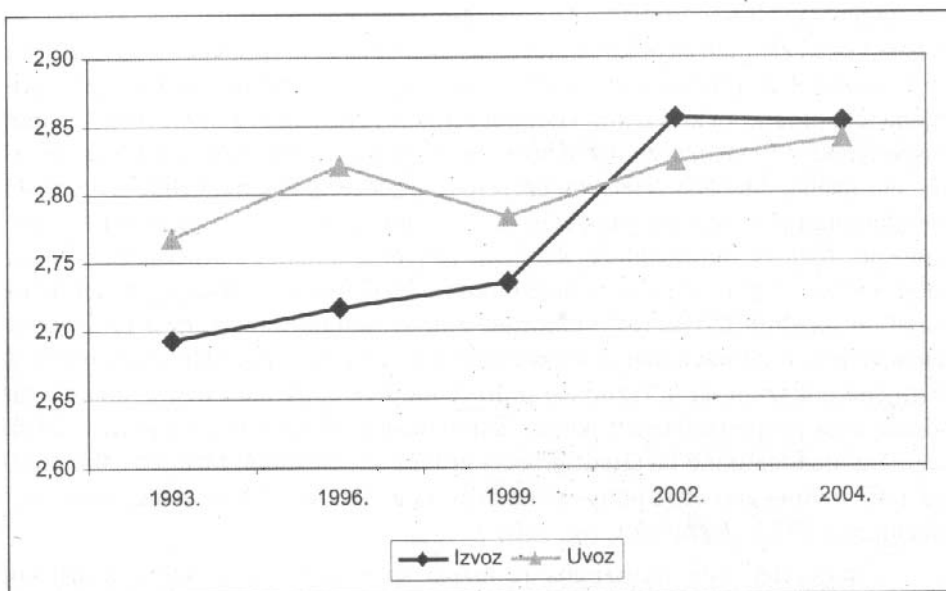
Trend disperzije i koncentracije robnoga izvoza i uvoza u Hrvatskoj bio je uvjetovan procesom tranzicije, postojećim trgovačkim vezama i, naravno, blizinom snažne gospodarske strukture – Europske Unije. No, dinamika promjena gospodarske strukture, integriranost i razina specijalizacije mogu također značajno utjecati na veću ili manju razinu koncentracije robne razmjene. Disperzija i koncentracija robne razmjene Hrvatske analizirane su uz pomoć empirijskih izračuna TEI pokazatelja (“Trade Entropy Index”).

Empirijski izračuni indeksa entropije ukazuju na rast disperzije međunarodne razmjene industrijskoga sektora (slika 4.). Koncentracija izvoza godine 1993. bila je izraženija u usporedbi s uvozom. Tekstilna industrija zauzimala je najveći udio u strukturi izvoza (27%). Potom su slijedile Proizvodnja kemikalija i kemijskih proizvoda s udjelom 13% i Proizvodnja hrane i pića koje je udio bio 9,3%. Značajan pad obujma proizvodnje u Tekstilnoj industriji u razdoblju od godine 1993. do 2004. rezultirao je padom te djelatnosti u strukturi ukupnoga izvoza. U strukturi je, isto tako smanjen udio Proizvodnje kemikalija i kemijskih proizvoda i Hrane i pića. Brodogradnja s udjelom od 14% zauzima najveći udio izvoza industrije u godini 2004. Takvi su trendovi rezultirali značajnim rastom disperzije izvoza. On je bio izraženiji u odnosu na rast disperzije uvoza. Proizvodnja motornih vozila, Proizvodnja strojeva i uređaja i Proizvodnja kemikalija i kemijskih proizvoda, djelatnosti su na koje otpada jedna trećina uvoza u godini 2004. Njihovi su udjeli u ukupnome uvozu na približno jednakoj razini od oko 12%. Vrijednosti indeksa

entropije upućuju na približno jednaku disperziju izvoza i uvoza industrije u godini 2004. Zbog procesa liberalizacije i zbog otvaranja tržišta, takvi su trendovi bili i očekivani na strani uvoza, a za izvoz se može reći da nisu bili poželjni.

Slika 4.

KRETANJE INDEKSA ENTROPIJE U HRVATSKOJ OD GODINE 1993. DO 2004.

Izvor: izračun autora.

5.2. Analiza intraindustrijske razmjene

U tranzicijskome razdoblju gospodarski razvitak Hrvatske obilježavaju značajna događanja. Hrvatska je mala zemlja, pa je njezino uključivanje na međunarodno tržište preduvjet njezina razvitka. Zbog toga bi osnovna razvojna strategija Hrvatske morala biti izgradnja izvozno orijentirane tržišne privrede. Razvojna i ekonomska politika moraju osigurati uključivanje na međunarodno

tržište na osnovi komparativnih prednosti. To se, međutim, nije dogodilo. U ovoj dijelu rada analiziraju se razina specijalizacije u intraindustrijskoj razmjeni i marginalna intraindustrijska razmjena. Uz otvorenost gospodarstva, specijalizacija može biti značajan indikator razine gospodarskih integracija. Dinamika razvitka intraindustrijske razmjene u tranzicijskim gospodarstvima u posljednjim godinama pobuđuje značajan interes istraživača (Kierzkowski, 2000.), (Havlik, Landesmann, Stehrer, 2001.), (Kaminski, Ng, 2001.), (Kandogan, 2003.), (Gligorov, Vidović, 2004.).

Na samome početku procesa tranzicije istočnoeuropskih zemalja iz centralno-planskoga sustava u tržišno gospodarstvo, optimalno iskorištavanje vlastitih resursa tih zemalja nije bilo dovoljno za uspješan izlazak na međunarodno tržište i za natjecanje na tome tržištu. Za stvaranje konkurentnih proizvoda postojali su veoma visoki zahtjevi za odgovarajućim menadžmentom, za specifičnim znanjima i vještinama, i za primjenom visokih tehnologija. Ipak, dotadašnji razvitak i primjena tehnologije su kod najrazvijenijih zemalja stvorili nove mogućnosti za brzi gospodarski razvitak tranzicijskih zemalja. To se prije svega odnosi na fragmentaciju europskih, odnosno svjetskih, proizvodnih procesa. Naime, veliki industrijski konglomerati pristupaju organizaciji proizvodnog procesa tako da pojedine faze, odnosno dijelove, proizvodnje obavljaju posebna, autonomna poduzeća. Takav način proizvodnje omogućio je pojedinim poduzećima u tranzicijskim zemljama da se od lokalnih tržišta restrukturiraju i da se okrenu integraciji u proizvodne lance velikih multinacionalnih korporacija. Istraživanja u području međunarodne razmjene pokazuju da je razmjena proizvodnim sklopovima i dijelovima unutar određenoga gospodarskoga sektora (intraindustrijska razmjena) najbrže rastući segment međunarodne razmjene. Prema grubim procjenama, razmjena sklopovima i dijelovima čini 30% ukupne međunarodne razmjene (Aturupane, Djankov i Hoekman, 1997.), (Kaminski, Ng, 2001.).

U nastavku rada analizirana je razina specijalizacije u intraindustrijskoj razmjeni u Hrvatskoj. Empirijski izračuni indeksa specijalizacije za prerađivačku industriju prikazani su na slici 5.

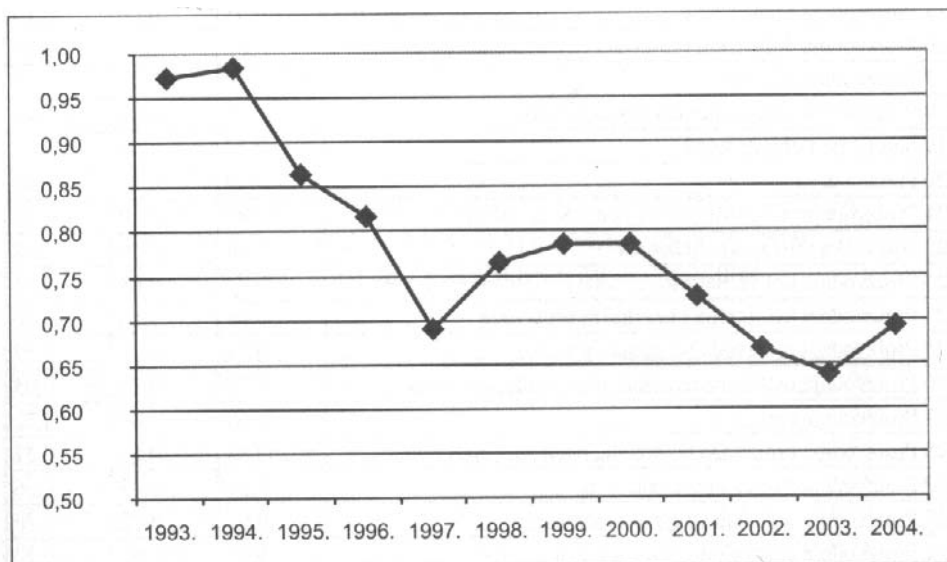
U razdoblju tranzicije zapaža se pad specijalizacije u intraindustrijskoj razmjeni u Hrvatskoj, mjereno GL indeksom. Ipak, godine 2004. došlo je do porasta u odnosu na godinu 2003. Unatoč padu specijalizacije, može se ustvrditi da u strukturi međunarodne razmjene u svim godinama prevladava intraindustrijska razmjena u odnosu na interindustrijsku. Uzroke takvih kretanja valja tražiti kroz analizu specijalizacije po sektorima prerađivačke industrije (tablica 4.).

Pad razine specijalizacije u intraindustrijskoj razmjeni postoji kod 15 sektora prerađivačke industrije, a kod njih 7 zabilježen je rast. Značajan pad specijalizacije zabilježen je kod Proizvodnje hrane i pića, sektora s najvećim udjelom u ukupnoj bruto dodanoj vrijednosti industrije. Istovremeno je uz pad specijaliza-

cije Hrvatska izgubila i komparativne prednosti u Proizvodnji i razmjeni hrane i pića. To je kao posljedica vezano uz sve veću liberalizaciju tržišta poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda i uz značajno povećanje uvoza. Istovremeno, izvoz je u godini 1993. rastao, nakon čega izvoz toga sektora u čitavome razdoblju stagnira. Rast uvoza poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda jednako kao i nedovoljna primjena zaštitnih mjera državne politike u obliku valjanoga nadzora kakvoće uvoznih dobara uvelike otežavaju domaćim poljoprivrednim i prehrambenim proizvođačima plasman na hrvatskome tržištu. Stoga se nameće potreba konzistentne razvojne politike u poljoprivrednome sektoru da bi Hrvatska u što skorijem razdoblju iskoristila raspoložive potencijale.

Slika 5.

KRETANJE UKUPNOG GL INDEKSA PRERAĐIVAČKE INDUSTRIJE
U HRVATSKOJ U RAZDOBLJU OD GODINE 1993. DO 2004.

Izvor: izračun autora.

Pored Proizvodnje hrane i pića izraženiji pad specijalizacije uočava se kod Proizvodnje kemikalija i kemijskih proizvoda, sektora koji nakon Proizvodnje hrane i pića ima najveći udio u bruto dodanoj vrijednosti industrije. Nakon godine 1993., kada je vanjskotrgovinska bilanca ovoga sektora bila uravnotežena, uslije-

dio je dinamičan rast uvoza dijelom i kao posljedica gašenja određenih segmenata domaće proizvodnje. Porast razine specijalizacije zabilježen je kod slijedećih industrijskih sektora: Proizvodnja duhanskih proizvoda, Proizvodnja odjeće, dorada i bojanje krzna, Štavljenje i obrada kože, Prerada drva, Proizvodnja ostalih nemetalnih mineralnih proizvoda, Proizvodnja uredskih strojeva i računala i Proizvodnja namještaja.

Tablica 4.

EMPIRIJSKI IZRAČUNI GL INDEKSA PO SEKTORIMA
PRERAĐIVAČKE INDUSTRIJE U HRVATSKOJ
U GODINAMA 1993. I 2004.

	1993.	2004.	2004.- 1993.
D Prerađivačka industrija	0,97	0,69	- 0,28
15 Proizvodnja hrane i pića	0,95	0,66	- 0,29
16 Proizvodnja duhanskih proizvoda	0,04	0,11	0,07
17 Proizvodnja tekstila	0,88	0,72	- 0,15
18 Proizvodnja odjeće; dorada i bojanje krzna	0,37	0,83	0,45
19 Štavljenje i obrada kože	0,75	0,94	0,19
20 Prerada drva	0,29	0,92	0,63
21 Proizvodnja celuloze, papira i proizvoda od papira	0,89	0,49	- 0,40
22 Izdavačka i tiskarska djelatnost	0,86	0,79	- 0,08
23 Proizvodnja koksa, naftnih derivata i nuklearnoga goriva	0,14	0,68	0,54
24 Proizvodnja kemikalija i kemijskih proizvoda	0,98	0,58	- 0,40
25 Proizvodnja proizvoda od gume i plastike	0,74	0,35	- 0,39
26 Proizvodnja ostalih nemetalnih mineralnih proizvoda	0,79	0,84	0,05
27 Proizvodnja metala	0,69	0,46	- 0,22
28 Proizvodnja proizvoda od metala, osim strojeva i opreme	0,85	0,53	- 0,31
29 Proizvodnja strojeva i uređaja, d. n.	0,51	0,45	- 0,06
30 Proizvodnja uredskih strojeva i računala	0,02	0,22	0,20
31 Proizvodnja električnih strojeva i aparata, d. n.	0,99	0,80	- 0,20
32 Proizvodnja radiotelevizijskih i komunikacijskih aparata	0,85	0,72	- 0,14
33 Proizvodnja medicinskih, preciznih i optičkih instrumenata	0,43	0,43	- 0,01
34 Proizvodnja motornih vozila, prikolica i poluprikolica	0,32	0,16	- 0,16
35 Proizvodnja ostalih prijevoznih sredstava	0,77	0,73	- 0,04
36 Proizvodnja namještaja, ostala prerađivačka industrija	0,68	0,78	0,09

Izvor: izračun autora.

Dosadašnja analiza specijalizacije industrije Hrvatske u međunarodnoj razmjeni primjenom GL indeksa omogućuje uvid u strukturu razmjene, odnosno daje odgovor na pitanje: koliki dio ukupne razmjene zauzima intraindustrijska, odnosno interindustrijska specijalizacija? Porast udjela u korist intra- ili interindustrijske specijalizacije ne mora bezuvjetno značiti i porast vrijednosti intra, odnosno interindustrijske razmjene u tijeku vremena. Stoga je, uz pomoć empirijskih izračuna GL indeksa, određeno koji dio specijalizacije prevladava u određenoj vremenskoj točki (godina). Pitanje rasta, odnosno pada specijalizacije u vremenskoj razdoblju napraviti će se uz pomoć Brülhartova indeksa kojim se analizira promjena intraindustrijske razmjene u vremenu, odnosno, marginalna intraindustrijska razmjena.

Empirijski izračuni pokazatelja marginalne intraindustrijske razmjene pokazuju da se kod 11 industrijskih sektora veći dio rasta ukupne razmjene odnosio na intraindustrijsku razmjenu, a kod 11 na interindustrijsku razmjenu (tablica 5.). Unatoč tome odnosu, kod većine je sektora zabilježen pad razine specijalizacije u intra-industrijskoj razmjeni. Najznačajniji su industrijski sektori, Proizvodnja hrane i pića i Proizvodnja kemikalija i kemijskih proizvoda, imali približno jednaki porast intra- i interindustrijske razmjene.

Tablica 5.

EMPIRIJSKI IZRAČUNI BRÜLHARTOVOG POKAZATELJA
 PREMA SEKTORIMA PRERAĐIVAČKE INDUSTRIJE
 ZA RAZDOBLJE OD GODINE 1993. DO 2004.

<i>Sektori prerađivačke industrije</i>	Brülhartov pokazatelj
D PRERAĐIVAČKA INDUSTRIJA	0,61
15 Proizvodnja hrane i pića	0,53
16 Proizvodnja duhanskih proizvoda	0,12
17 Proizvodnja tekstila	0,68
18 Proizvodnja odjeće	0,57
19 Štavljenje i obrada kože	0,78
20 Prerada drva	0,84
21 Proizvodnja celuloze, papira i proizvoda od papira	0,35
22 Izdavačka i tiskarska djelatnost	0,76
23 Proizvodnja koksa, naftnih derivata i nuklearnog goriva	0,82
24 Proizvodnja kemikalija i kemijskih proizvoda	0,47
25 Proizvodnja proizvoda od gume i plastike	0,28
26 Proizvodnja ostalih nemetalnih mineralnih proizvoda	0,77

<i>Sektori prerađivačke industrije</i>	Brühlartov pokazatelj
27 Proizvodnja metala	0,43
28 Proizvodnja proizvoda od metala, osim strojeva i opreme	0,49
29 Proizvodnja strojeva i uređaja	0,44
30 Proizvodnja uredskih strojeva i računala	0,25
31 Proizvodnja električnih strojeva i aparata	0,75
32 Proizvodnja radiotelevizijskih i komunikacijskih aparata i opreme	0,71
33 Proizvodnja medicinskih, preciznih i optičkih instrumenata	0,43
34 Proizvodnja motornih vozila, prikolica i poluprikolica	0,14
35 Proizvodnja ostalih prijevoznih sredstava	0,73
36 Proizvodnja namještaja, ostala prerađivačka industrija	0,64

Izvor: izračun autora.

5.3. Analiza komparativnih prednosti

U dosadašnjem dijelu rada analizirani su kretanja, otvorenost gospodarstva, disperzija i koncentracija i specijalizacija u intraindustrijskoj razmjeni. U nastavku rada postavlja se pitanje: dolazi li zbog povećanog obujma razmjene industrijskih dobara i do očekivane pozitivne promjene strukture razmjene? Pozitivna promjena strukture međunarodne razmjene podrazumijeva promjenu komparativnih prednosti prema industrijskim sektorima veće dodane vrijednosti i veću razinu specijalizacije. U ovome dijelu analizira se problematika promjene komparativnih prednosti, a problem specijalizacije razmotren je u nastavku.

U tablici 6. prikazani su empirijski izračuni RCA pokazatelja po sektorima prerađivačke industrije u Hrvatskoj u godinama 1993. i 2004.

Od ukupno 22 promatrana sektora prerađivačke industrije u godini 2004., njih pet imaju izražene komparativne prednosti u međunarodnoj razmjeni. To su:

- Proizvodnja duhanskih proizvoda,
- Proizvodnja odjeće,
- Prerada drva,
- Proizvodnja koksa, naftnih derivata i nuklearnog goriva,
- Proizvodnja ostalih prijevoznih sredstava (brodogradnja).

Kod značajnog je dijela industrijskih sektora Hrvatska u promatranome razdoblju izgubila komparativne prednosti (tablica 6.). To su ovi sektori:

- Proizvodnja hrane i pića,
- Izdavačka i tiskarska djelatnost,

- Proizvodnja ostalih nemetalnih mineralnih proizvoda,
- Proizvodnja električnih strojeva i aparata,
- Proizvodnja namještaja.

Tablica 6.

EMPIRIJSKI IZRAČUNI RCA POKAZATELJA PO SEKTORIMA
 PRERAĐIVAČKE INDUSTRIJE U HRVATSKOJ
 U GODINAMA 1993. I 2004.

Sektori prerađivačke industrije	1993.	2004.	2004.- 1993.
15 Proizvodnja hrane i pića	0,11	-0,38	-0,49
16 Proizvodnja duhanskih proizvoda	4,09	1,52	-2,57
17 Proizvodnja tekstila	-0,26	-0,30	-0,04
18 Proizvodnja odjeće	1,56	0,18	-1,38
19 Štavljenje i obrada kože	-0,53	-0,06	0,47
20 Prerada drva	1,88	0,08	-1,80
21 Proizvodnja celuloze, papira i proizvoda od papira	-0,22	-0,59	-0,37
22 Izdavačka i tiskarska djelatnost	0,29	-0,23	-0,52
23 Proizvodnja koksa, naftnih derivata i nuklearnog goriva	2,72	0,35	-2,37
24 Proizvodnja kemikalija i kemijskih proizvoda	-0,03	-0,47	-0,43
25 Proizvodnja proizvoda od gume i plastike	-0,56	-0,82	-0,27
26 Proizvodnja ostalih nemetalnih mineralnih proizvoda	0,45	-0,17	-0,62
27 Proizvodnja metala	-0,68	-0,63	0,05
28 Proizvodnja proizvoda od metala, osim strojeva i opreme	-0,33	-0,53	-0,21
29 Proizvodnja strojeva i uređaja	-1,14	-0,66	0,48
30 Proizvodnja uredskih strojeva i računala	-4,98	-1,11	3,87
31 Proizvodnja električnih strojeva i aparata	0,01	-0,22	-0,23
32 Proizvodnja radiotelevizijskih i komunikacijskih aparata	-0,32	-0,31	0,01
33 Proizvodnja medicinskih, preciznih i optičkih instrumenata	-1,36	-0,69	0,67
34 Proizvodnja motornih vozila, prikolica i poluprikolica	-1,76	-1,29	0,47
35 Proizvodnja ostalih prijevoznih sredstava	0,49	0,29	-0,20
36 Proizvodnja namještaja, ostala prerađivačka industrija	0,69	-0,24	-0,93

Izvor: izračun autora.

Posljedice gubitka komparativnih prednosti jesu spore strukturne prilagodbe, odnosno, restrukturiranje. Istovremeno je rast izvoza bio značajniji jedino u brodogradnji što je i rezultiralo izraženim komparativnim prednostima u toj

djelatnosti u godini 2004. Prestanak rata u Hrvatskoj i u široj regiji, pa nakon toga zaključivanje ugovora o slobodnoj trgovini s bivšim jugoslavenskim republikama potaknuli su izvoz na ta tržišta. Izuzevši Sloveniju, Hrvatska sa svim bivšim republikama ostvaruje suficite u međunarodnoj robnoj razmjeni. Otvaranjem tržišta EU, tranzicijske zemlje srednje i istočne Europe postaju izravni konkurenti hrvatskome izvozu. Pritom dolazi do istiskivanja i smanjenja izvoza određenih hrvatskih proizvoda na tržištu EU. Može se ustvrditi da Hrvatska nije iskoristila otvaranje tržišta EU za rast izvoza. Istovremeno, pojačani izvoz na tržište bivših jugoslavenskih republika nije dostatan da bi se nadoknadile izgubljene komparativne prednosti, što potvrđuju i druga istraživanja (Gligorov, Vidović, 2004.).

6. Zaključak

Struktura hrvatskoga gospodarstva u tranziciji mijenja se prema uslugama pri čemu je značajno smanjen udio industrije u ukupnoj bruto dodanoj vrijednosti. Strukturne su promjene industrijske proizvodnje najvećim dijelom uvjetovane procesima privatizacije i liberalizacije. Značajka procesa jest promjena strukture industrijske proizvodnje u korist sektora s manjim sadržajem dodane vrijednosti. Iako je ukupna proizvodnja rasla, došlo je do velikoga pada zaposlenosti osobito izraženoga u sektorima tekstilne industrije i proizvodnje obuće i strojogradnje. Liberalizacijom u području međunarodne razmjene započinje snažnije otvaranje domaćega tržišta, pri čemu dinamično raste uvoz. U promatranome razdoblju raste disperzija izvoza i uvoza. Na početku tranzicije tekstilna je industrija zauzimala najveći udio u strukturi izvoza. Značajan pad proizvodnje toga sektora rezultira smanjenjem koncentracije u strukturi izvoza. Brodogradnja ima najveći udio u strukturi izvoza u godini 2004. Hrvatska iste godine ima izražene komparativne prednosti u međunarodnoj razmjeni duhanskih proizvoda, proizvodnje odjeće, prerade drva, proizvodnje koksa, naftnih derivata i nuklearnog goriva i brodogradnji. Kod značajnog je dijela industrijskih sektora u tijeku tranzicije Hrvatska izgubila komparativne prednosti, to se dogodilo u sektorima: Proizvodnja hrane i pića, Izdavačka i tiskarska djelatnost, Proizvodnja ostalih nemetalnih mineralnih proizvoda, Proizvodnja električnih strojeva i aparata, Proizvodnja namještaja. U vrijeme najvećega vala investicija namijenjenih restrukturiranju i razvitku industrijske proizvodnje u tranzicijskim zemljama Hrvatska, pored konkurencije tranzicijskih zemlja srednje i istočne Europe, nije mogla privući multinacionalne korporacije da pojedine stadije, odnosno faze, proizvodnje prenesu u Hrvatsku. Kao rezultat toga u Hrvatskoj je izostala ekspanzija intraindustrijske razmjene koja se pokazala jednom od glavnih osovina i pokretača gospodarskoga razvitka kod najuspješnijih tranzicijskih zemalja. Ubrzanje provođenja institucionalnih re-

formi, uklanjanje birokratskih barijera, poboljšanje rada pravosuđa, uređivanje zemljišnih knjiga, ubrzanje i dovršetak privatizacije, glavne su silnice uspješnoga restrukturiranja industrijske proizvodnje i promjena komparativnih prednosti u međunarodnoj razmjeni prema proizvodima veće dodane vrijednosti. Djelovanjem na ključne čimbenike proizvodnosti i konkurentnosti moguće je osigurati snažniji razvitak industrijske proizvodnje. To se odnosi na poticanje novih investicijskih pothvata, na usvajanje inovacija povećanim ulaganjima u razvojna istraživanja i u ljudski kapital, na uvođenje novih tehnologija. Potrebne institucionalne promjene morale bi više pratiti potrebe jačanja konkurentne sposobnosti industrijskih poduzeća na domaćem i na međunarodnom tržištu.

LITERATURA

1. Algieri, B. (2004.). "Trade Specialization Patterns: The Case of Russia", *BOFIT Discussion Papers No. 19/2004*, (Helsinki: BOFIT Institute).
2. Astrov, V. (2001.). "Structure of Trade in Manufactured Products between Southeast European Countries and the European Union", Project International and Regional Integration in SEE, mimeo
3. Aturupane, C., Djankov, S., Hoekman, B. (1997.). "Determinants of Intra-Industry Trade between East and West Europe", *World Bank Policy Research Working Paper No. 1850*, (Washington: World Bank).
4. Balassa, B. (1965.). "Trade Liberalization and Revealed Comparative Advantage", *Manchester School of Economic and Social Studies*, 33(2):99-123.
5. Buturac, G., Lovrinčević, Ž., and Teodorović, I. (2004.). "Comparison of the Structure and Development of International Trade within the Framework of EU Enlargement: the Case of Croatia". U: Švaljek, S., (ed.), *Proceedings of the 65th Anniversary Conference of the Institute of Economics Zagreb*, Ekonomski institut, Zagreb str. 315-342.
6. Brühlhart, M. (1994.). "Marginal intra-industry trade: measurement and relevance for the pattern of industrial adjustment", *Weltwirtschaftliches Archiv*; 130: 600-613
7. Commission of the European Communities (2003.), Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, COM (2203) 704 Final, Brussels, 2003., p. 26.
8. Djankov, S., Hoekman, B. (1997.). "Determinants of the Export Structure of Countries in Central and Eastern Europe", *The World Bank Economic Review*, 11(3):471-487.

9. Gligorov, V., Vidović, H. (2004.). "Croatia's Delayed Transition: Competitiveness and Economic Policy Challenges", *WIIW Research Reports*, No. 304, Vienna.
10. Grubel, H., Lloyd, P. (1975.). *Intra-industry Trade: The Theory and Measurement of International Trade in Differentiated Products*. London: Macmillan.
11. Havlik, P., Landesmann, M., Stehrer, R. (2001.). "Competitiveness of CEE Industries: Evidence From Foreign Trade Specialization and Quality Indicators", *Research Reports*, No. 278, Vienna Institute for International Economic Studies, Vienna.
12. Kaminski, B., Ng, F. (2001.). "Trade and Production Fragmentation: Central European Economies in EU Networks of Production and Marketing", *World Bank Policy Research Working Paper No. 2611*, Washington: World Bank.
13. Kandogan, Y. (2003.). "How much Restructuring did the Transition Countries Experience? Evidence from Quality of their Exports", *Comparative Economic Studies*, No 637.
14. Kierzkowski, H. (2000.). "Joining the Global Economy: Experience and Prospects of the Transition Economies". u: Arndt, S. i Kierzkowski, H., eds., *Fragmentation and International Trade*, Oxford University Press.
15. Nacionalno vijeće za konkurentnost u suradnji s Institutom za međunarodne odnose, "Godišnje izvješće o konkurentnosti Hrvatske 2002. godine", Zagreb, 2003.
16. Vojnić, D. (2000.). "European Countries in Transition: A Comparative Approach", *Ekonomski pregled* (48), 7-8.
17. Vojnić, D. (2003.). "European Integration Processes: Where is Croatia" u Grinberg, S.R. (ed. et al.), *Russia and CIS in Recent European Integration Process*, Russian Academy of Sciences, Moscow.
18. Yilmaz, B. (2003.). "The Foreign Trade Pattern and Foreign Trade Specialization of Candidates of the European Union", *Ezoneplus Working Paper* No: 19, Berlin.

PERSPECTIVES OF INDUSTRIAL PRODUCTION IN CROATIA AND INTRA-INDUSTRY TRADE

Summary

Croatian economy during its transition process has been characterized by privatization, liberalization and deindustrialization. During the transition process structural adjustments were expected to enable shifts towards higher value added levels of production. In this respect high expectations were from foreign direct investments. Unlike expectations they materialized in takeovers predominantly in the service sector. Structural adjustments in the manufacturing sector were mostly of a passive form and the shifts had some specifics. So, for example the textile industry being among the export leaders by the beginning of the transition process has demonstrated a dramatic downscaling both in total output and in exports. Though this could be expected, however, a significant downturn of output in industrial sectors of higher value added has been registered. A fall in comparative advantages of the manufacturing sector has been registered, as well as shrinking of specialization in intra-industry trade. Growing intra-industry trade specialization has been a key factor of successful restructuring among the leading transition countries. According to those experiences a tangible development of industrial production can be secured by enabling key factors of productivity growth and increasing competitiveness to come to full effect. This is first of all related to full scale market reforms, thus influencing investment, the level of competitiveness, the ability to implement innovations derived from increasing levels of outlays for R&D, human capital and applications of new technologies. Institutional changes should correspond with the needs for increasing competitiveness of manufacturing firms on the domestic and international markets.

Key words: industrial production, transition, intra-industry trade, comparative advantages